Acc. No. 3278

ఆంధ్ర సంస్థానములు :
సాహిత్యపోషణము

(సాహిత్య అకాడమీ బహుమతినందిన రచనము)

డా. తూమాటి దోణప్ప, ఎం.ఏ., పిహెచ్.డి.

సంగమవలస

ప్రవేశిక

విశాఖపట్టణమున కుత్తరముగా యిరువదిపరువుల దూరమునను, పార్వతీపురమునకు పడమరగా రెండుపరువుల దూరమునను ఈ సంస్థాన ముండినది. ఇందు పందొమ్మిది జిరాయితీ గ్రామములు, ఒక అగ్రహారమును ఉండినవి. పేష్కషు రూ. 6,700 లు. ఈ సంస్థానమును ఒకప్పుడు తక్కిన కొంత జమీందారీలతోపాటు జయపురసంస్థానమునందలి యొక భాగము. ఈ వంశమునకు మూలపురుషుఁడుగా సంభావింపఁబడుచున్న దామోదరుఁడు అనునతఁడు ఉత్తరభారతదేశమునుండివచ్చి నందాపురపరిసరములందు స్థిరనివాస మేర్పఱిచికొనియుండెనఁట. ఈ దామోదరుఁడు 'నందాపురరాడ్ధ్వజినీనాథుండై శత్రుజయ మ్మొనరించి రాజ్యమాన్యహుఁడయి....' స్వీయశక్తిసామర్థ్యములవలన నందాపురము పరిసరములందుఁగల భూములను వశపఱచికొని ఆ ప్రాంతమునకు క్రమముగా ఏలిక యయ్యెనఁట !*

కార్మిక విద్యామన్మజ్ఞుఁడగు తమ్మనాఖ్యుఁడను నీకోటపుఁ జెందిన పాలకుఁడు శత్రువులమీఁద దాడివెడలినప్పుడెల్లను సంగ్రామవిరతిలేక సంగ్రామవసతి యనుచోట మకాము చేయుచువచ్చెనఁట !† సంగ్రామవిరతి (వసతి)యే ఉచ్చారణవశమున తెలుఁగులో సంగమవలసగా మాఱినదఁట!‡ ఇది కృత్రిమవ్యుత్పత్తిగాఁ

*ఉత్తరహిందూస్థానమునుండి వలసవచ్చి నందాపురీప్రాంతముల రాజ్యము గడించినవి రామచంద్రనరేంద్రుఁ డని శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్ర నిరూపణము. చూ. 40వ పద్యము.

†రామచంద్రుఁడే ఈయుద్ధవీరుఁడఁట ! చూ. పైది. 42—44 పద్యములు.

‡'అతఁడు నందాపురాధిపత్యహిత సమితి
సమితి నడగించుటకు నొక్క చక్క విడిర
సన్నివేశంబునొనరించి జయముగొనుట
వ్యవహృతంబయ్యె సంగ్రామవసతి నాఁగ' —నిశ్శంకచరితము. 9.

'...శత్రుగదసంహారణ
శ్రీనొరయుట నప్పురి సంగ్రామవసతియనెడి పేరఁ గరమలరాలెన్'
—శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము. 44.

'తెలుఁగు పలుకున సంగమవలస యనుచు
నచటివారలు పలుకుట నదియువమున
విశ్రుతంబయ్యెఁ జాల సుర్వీతలమునఁ
దామరప్రాజ్ఞ సామాన్యభణితి నిపుడు' —నిశ్శంకచరితము. 10.

బోఁచుచున్నది. సంగ్రామ శబ్దము 'సంగము' కావచ్చును గాని వసతి, వసతి శబ్దములు 'వలస' కానేరవు. ధ్వనిపరిణామ సూత్రముల కీ రూప పరిణామ నిరూపణపద్ధతి పూర్తిగా విరుద్ధము. విశేషించి 'వలస' యనునది శ్రీకాకుళ విశాఖపట్టణమండలములయందు ప్రచురముగా గ్రామనామముల ఉత్తర భాగముగాఁ గన్పట్టుచున్నది. 'వలస'యను పదము ఉత్తరభాగముగాఁగలిగిన అన్ని గ్రామములకు నిట్టివ్యుత్పత్తిని ఆరోపించుట అవిచారితరమణీయమని చెప్పకతప్పదు. ఇది సంగము వలసయో లేక సంగమ (= కూడిక, కూడుట) వలసయో కావచ్చును.

సంస్థాన చరిత్రము

ఈ సంస్థానపాలకులు ఘంటాస్వవాయులయిన చంద్రవంశక్షత్రియులఁట!* వీరి మూలపురుషుఁడు దామోదరుఁడని ముందే వివరింపఁబడినది. వీరి వంశ వృక్షమును నిర్మించుటలో చరిత్రకారులలో భిన్నాభిప్రాయములున్నవి. వడివేలు కథనమును, నిశ్శంకచరిత విమర్శనమును, శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్ర యనువర్ణనమును ముఖ్యముగా నీవిషయమును భేదించుచున్నవి. మూలపురుషుని విషయమున మాత్ర మేకవాక్యతయున్నది, వడివేలుకథనము మేరకు మూలపురుషుఁడగు దామోదరుఁడే సంగమువలస నిర్మాత. నిశ్శంకచరితము ప్రకారము దామోదరుని వంశములోని తమ్మన్నయను నామాంతరముగల జియ్యంరావు సంగము వలస పట్టణనిర్మాతగాఁ గన్పట్టుచున్నాఁడు. శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్ర వర్ణనము ననుసరించి రామచంద్రనిశ్శంక సంగమువలస పట్టణనిర్మాత: ఇతఁడే నందాపురీశు మెప్పించి నిశ్శంకబిరుదము నందినవాఁడు.† పై జియ్యంరావునుండి అనంతరవంశవృక్షనిరూపణమునందు భిన్నాభిప్రాయములు లేవు.

దామోదరునినుండి జియ్యంరావువరకుఁగల తరములను, ఆయాతరముల పురుషనామములను భేదించుచున్నవి. నిశ్శంకచరితమునందలి గురులింగ స్వాముఁడు, వినాయకుఁడు, నీలకంఠుఁడు, మంథన్న, వీరభద్రుఁడు, తమ్మన్న మొదలగు నామములు వడివేలుచరిత్రములో కానరావు. వడివేలుచరిత్రములోని ప్రతాపరుద్ర, రామచంద్ర, నందన్న, జగన్నాథ నామములు నిశ్శంకచరితము నందుఁ గన్పట్టవు. శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రమునందు ప్రతాపరుద్రప్రసంగము పొడకట్టదు. దీనిని ఇదమిత్థమ్మని నిరూపించుభారము చరిత్రకారులది.

వడివేలుచరిత్రముప్రకారము దామోదరుని కుదురునందు ప్రతాపరుద్రుఁడనువాఁడు జన్మించెను. ఇతఁడు ఇరుగుపొరుగుసీమలను జయించి రాజ్యమును విస్తరింపఁజేసెను. ఇతనితరువాతి ముఖ్యపాలకుఁడు రామచంద్రుఁడు. ఇతఁడు

*'ద్విజరాజవంశమున...' 'ఇందుకులోద్భవ ధరాతలేశ్వరులు...'
—నిశ్శంకచరితము, పద్యములు 2, 3.

†శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, 44, 45, 57.

నందాపురరాజునకుఁ గూర్చుమిత్రుఁడు. నందాపురరాజునకు తోడ్పడి అతని శత్రువుల నోడించి రామచంద్రుఁడు ప్రసిద్ధివహించెను. దీనికి సంతోషించి రఘునాథకృష్ణదేవు జ్యేష్ఠతనయుఁడును, అప్పటి నందాపురరాజును నగు రామచంద్రదేవు 'సంగరాంగణమందు నిశ్శంకవృత్తి దోర్బలముమీర నహితులఁ దోలినట్టి....' రామచంద్రునకు నిశ్శంకబహద్దర్ బిరుదమునొసంగి సంగమవలస రాజ్యాధిపత్యమును స్థిరీకరించెనఁట.* ఇతనికొడుకు నందన్ననిశ్శంక.† నందన్ననిశ్శంకునకు జగన్నాథనిశ్శంక,‡ కట్టన్ననిశ్శంక యని యిద్దఱు కుమారులు. జగన్నాథనిశ్శంకునకు తొమ్మిదిమంది కొడుకులు. వారిలో పెద్దవాఁడు జియ్యందొరనిశ్శంక. ఈతనికి జియ్యందొరనిశ్శంక, పాత్రనిశ్శంక యని యిరువురు పుత్రులు. జియ్యందొరనిశ్శంక కాలముననే విజయనగర ప్రభువు పెదవిజయరామరాజు '....జయపురసింహాసనాధీశు...రామచంద్ర మహారాజశేఖరు నత్యంత కపటసఖ్యమునఁ దనకునొగి వశవర్తిగ నొనరించుకొని తన్మహారాజ్యమందు నిజాధికారమెంతయు నెఱపుచు నింపమునంత....' (శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, 83) రామచంద్రదేవుగారి సోదరుఁడు బలరామదేవుఁడు దీనికి కటకటపడి సైరణసహింపలేక జయపురమునువదలి నారాయణపట్టణమునకువచ్చి అఖిలకార్యనిపుణుఁడగు జియ్యందొర సాయమునపేక్షించెను.

జియ్యందొర ఈయనను నారాయణపట్టణమునకు పాలకునిగాఁజేసి మెప్పుపొందెను. ఇట్లు జయపురాధీశుని సోదరునకు తోడ్పడినవాఁడు తమ్మన్నదొరయని నిశ్శంకచరిత్రమాత్రము పేర్కొనుచున్నది (చూ. పద్యములు 8-9). తమ్మన్నదొర, జియ్యందొర — ఈ రెండింటిలో నేదోయొకటి మాఱుపేరో ముద్దుపేరో కావచ్చు. ముఖ్యపాలకునకు తమ్మునివంటివాఁడగుటవలన తమ్మన్నయనిగాని లేక ధర్మన్నశబ్దమునకు వికృతి తమ్మన్నయనిగాని నిరూపింపవచ్చు. మఱియొకపక్షమున దామోదరశబ్దమునకు సంక్షేపరూపమగు 'దామ'కు వికృతియనిగాని వివరింపవచ్చు. జియ్యందొర పెద్దకొడుకు పెద్దన్ననిశ్శంక. పెద్దన్న గొప్పవీరుఁడు. సంస్థానమును చక్కఁగా పాలించినవాఁడు. జయపురాధిప గౌరవలబ్ధగర్వుఁడును పీతమణిపురాధినాథుఁడును నగు ఘుసాయినోడించి బెలగామువాఁడ నీతఁడు తఱిమికొట్టెనఁట (చూ. పద్య 14–16). పెద్దన్నకు గంగమాంబవలన తమ్మన్న, వెంకన్న, వీరన్న యను ముగ్గురుకుమారులు

*'...ల మహీశసుతుండు రామచంద్రవిభుండు
సంగమవలస నిశ్శంకబిరుదు
రో నొసంగెను దనయాశ్రితుని కొరకకి...' — సెట్టి లక్ష్మీనరసింహముగారి రామచంద్రదేవపట్టాభిషేకము, విజయరామముద్రాక్షరశాల, విశాఖపట్టణము, 1921, పు. 9.

†మంథనననిశ్శంకయని శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, 62.

‡[illegible]మ్మననిశ్శంకయని పైది, 71.

కలరు. తక్కిన కొండజమీందారులతోపాటు క్రీ.శ. 1769 లో ఈ జమీందారు కూడ విజయనగరమువారివలన పదచ్యుతుఁడుగా చేయఁబడి, విజయనగరము దివాణమువారి తపుదీలో చేర్పఁబడెను.

'అందు జ్యేష్ఠుఁడు తమ్మనాహ్వయుఁడు రాజ్య
భారము వహింపకయె పరపారిష్ఠుఁడయ్యె
వెనుక వేంకటనిశ్శంకవిభుఁడు నిఖిల
శక్తిషాడ్గుణ్యవిజ్ఞానశాలియయ్యె' --నిశ్శంకచరితము, 20.

పెద్దకొడుకైన తమ్మన్న జమీనిచ్చగింపక తీర్థయాత్రల కేఁగి మరణింపఁగా రెండవకొడుకైన వెంకటనిశ్శంకుని 1796లో బ్రిటిషు కుంఫిణీవారు వారసునిగా గుర్తించి, జమీని విజయనగరము స్వాధీనమునుండి తప్పించి వెంకటనిశ్శంకున కిప్పించిరి. ఈ వెంకటనిశ్శంకునిగారితో కుంఫిణీవారు శాశ్వతపరిష్కారమును జరిపించిరి. వెంకటనిశ్శంకునకు ముగ్గురు భార్యలు. పెద్ద భార్యయగు గౌరియనపత్య. ద్వితీయ కళత్రమగు లక్ష్మమ్మవలన పెద్దన్నయను కుమారుఁడును, మూఁడవ భార్యయగు పాపమ్మవలన కట్టన్నయను కుమారుఁడును కలిగిరి. వెంకటనిశ్శంకుఁడు పరమపదించినపు డాయనభార్యలు ముప్పురును సహగమన మొనర్చినట్లు తెలియుచున్నది.

తండ్రి తరువాత పెద్దన్న పాలకుఁడయ్యెను. పెద్దన్నకు గంగమ్మ, చంద్రమ్మ, సన్యాసమ్మ యని ముగ్గురు భార్యలు. పెద్దన్నకు చాలకాలము సంతానము కలుగలేదు. మొదటిభార్యయగు గంగమ్మ పెదబొండపల్లి వాస్తవ్యులు మేదినీరావు జగన్నాథరాజు పుత్రిక. మూఁడవ భార్యయగు సన్యాసమ్మ మేదినీరావు రామమాంబా రఘునాథరాజుల తనయ. సన్యాసమ్మ తల్లిదండ్రులు గూడ పెద్దన్న ఆశ్రయమునందుండి జమీందారునకు చేదోడువాదోడుగా వర్తించుచుండిరి. వీరికిని పెద్దభార్యయగు గంగమ్మకును పడలేదు. పెదబొండపల్లి వాస్తవ్యులగు మేదినీరావు జగన్నాథరాజు, గోపాలరాజు సోదరులు; వరాహనృసింహరాజు తనయులు. వెంకటనిశ్శంకు నాశ్రయమునందలి మేదినీరావు పెద్దిరాజు, రఘుపతిరాజులు బాపిరాజు కుమారులు. మేదినీరావు వంశీయులగు బాపిరాజు, వరాహనృసింహరాజులు జ్ఞాతులు. వీరి పుత్రులు పరస్పరకలహముల మూలమున నరవ సంస్థానమును పోగొట్టుకొని పరులపంచలఁ బ్రాకులాడుచుండినవారు. పూర్వమునుండి రాజుచుండిన జ్ఞాతివైరము కూడ గంగమ్మ ప్రవృత్తికి దోహదకారి యయినది. గంగమ్మ గడుసుఁదనము కలది. పెద్దన్నకు చిత్తవిభ్రమ మేర్పడినదని పుకారు పుట్టించి కుంఫిణీ అధికారులను నమ్మించి ఆయమ్మ రాజ్యాధికారమును చేపట్టినది. పెద్దన్న తమ్ముఁడగు కట్టన్న ఈశ్వరభక్తితత్పరుఁడు, ఇహలోక విషయములపై నంతగా దృష్టిలేనివాఁడు. గంగమ్మ పినతండ్రియగు మేదినీరావు గోపాలరాజు కొమార్తె సీతమ్మ కట్టన్న

భార్య. పెద్దన రెండవ భార్యయగు చంద్రమ్మగారు గోపాలరాజు కూఁతురు. అందువలన గంగమ్మ కత్తి యెదురులేకపోయినది. విభురాజ్యాంగముల మంత్రివైభవసంగతిఁ దన వశమొనర్చుకొని అధికారమును సాగించినది.

నిస్పృహాయుఁడగు పెద్దన్న సన్యాసాంబ సోదరులగు ఆరు నాయ ముఖ్యులతోఁ గలసి మదిరిబందబున బేఁగి తన యందేవకారింతనముగాఁ జేసిన యాపద్విషయములను కుంఫిణీవారితో మొఱపెట్టుకొనెను. కుంఫిణీ వారి ప్రార్థనమును మన్నింపలేదు. ఇంతలో తమ కనుసాంతర వలుగుమీ చింతించి పెద్దనాదులు బొబ్బిలి సంస్థానాధిపతుల నాశ్రయించి వారి ప్రాపున సంగమవలసను స్వాధీనపఱచికొనఁజూచిరి. కాని గంగమాంబ ప్రతిక్రియారంభ మదియు వ్యర్థమైనది. సన్యాసాంబకు జనించిన మొదటిబిడ్డ గంగారా శాసనమునయిన అధికార ప్రయోగమువలన మృతిఁజెందినట్లు ప్రజాప్రతీతి కలదు. సంస్థానము సంపాదనము నిమిత్తము పెద్దన నిశ్శంకుఁడు సన్యాసాంబతోఁ గూడి బొబ్బిలికేఁగి బొబ్బిలి రాజాగారి ఆశ్రయమునందుండఁగా సన్యాసాంబ రెండవ గర్భమున మృత్యుంజయుఁడను బాలుఁడు జన్మించెను. సన్యాసాంబ యంతర్వత్నిగా నుండఁగా పెద్దన పరలోకప్రాప్తుఁడయి యుండెను. బొబ్బిలి రాజాగారు ఈ బాలుని అల్లారుముద్దుగా పెంచి, యతనిపక్షమున కుంఫిణీవారికి సిఫార్సుల నంపిరఁట. ఈ విషయమునే ప్రపన్నపారిజాతమిట్లు పేర్కొనుచున్నది :

'ఆపన్ను సంగమవలస భూపతి నిశ్శంకనృపతి మను గమఁగమిఁజే
గాపాడెను రాయఁడపక్షపాలవరుండు కొంతకాలము దయకన్'

—అవతారిక, ప. [illegible]

దీనితో కుంఫిణీవారు గంగమ్మను రాజ్యచ్యుతను గావించి రాజ్యపాలనమును 'కోర్టు ఆఫ్ వార్డ్సు' పరముగావించి మైనరు జమీందారును విశాఖపట్టణమున నుంచి విద్యాబుద్ధులు నేర్పించుటకనువగు వసతుల నేర్పఱచిరి.

విద్యావినయ కోవిదుఁడును, మేనమామయును నగు మదిరాజు నరసింహరాజుగారి వెంట మృత్యుంజయ నిశ్శంకబహద్దరు తన చిన్నతనమున విశాఖపట్టణమున కరిగి ఆంగ్లాంధ్రములలో ప్రసిద్ధాధ్యాపకులవద్ద సుశిక్షితుడయ్యెను. మహామహోపాధ్యాయ శ్రీమత్పరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులుగారి సన్నిధిని సకలవిద్యలు చదివి చతురతను విజ్ఞతను సంపాదించెను. ప్రాజ్ఞత రాఁగా క్రీ.శ. 1847 ప్లవంగ సంవత్సరములో జమీకివచ్చెను. ఇతని మేనమామ సంగమవలసకు తూర్పున కోసెఁడు దూరమున నొకపట్టణమును నిర్మించి దానికి మృత్యుంజయనగరమని పేరుపెట్టిరి. అదే అప్పటినుండి యీ జమీందారీకి ముఖ్యపట్టణము. ప్రాఁతకోట పాడుపడినది.

కల్లున్న నిశ్శంకుని దౌహిత్రియగు లక్ష్మీనరసయ్యమ్మ మృత్యుంజయ

(31)

నిశ్శంకబహద్దర్ మొదటిభార్య. ఈమె యొక యాఁడుబిడ్డను సన్యాసాంబను ప్రసవించి మరణించినది. రెండవభార్య హీరమణి. ఈమె సురిదాం జమీందారు లక్ష్మీనారాయణసింహుని పుత్రి; పీకటి జమీందారుల దౌహిత్రి. మృత్యుంజయ నిశ్శంక బహద్దరునకు రెండవభార్యవలన నేడుగురు కొడుకులు, ఇరువురు కొమరితలు. కొడుకులలో చివరి మువ్వురును చిన్నతనముననే మరణించిరి. పెద్దకొడుకు చంద్రశేఖరుఁడు. ప్రతాపరుద్రుఁడు, శంకరుఁడు, వరాహలక్ష్మీనృసింహుఁడు — యీ మువ్వురును చంద్రశేఖరుని తమ్ములు. లక్ష్మీనరసయ్య, ఇందుమతియను నిరువురు కొమరితలు మేడిసిరావు బాపిరాజు కుమారులగు జగన్నాథరాజునకు, లక్ష్మీపతిరాజునకు క్రమముగా భార్యలు. చంద్రశేఖరుని భార్య పీకటి జమీందారులు వేంకటేశ్వరదేవుని పుత్రిక రాజ్యలక్ష్మి. విశ్వేశ్వరుఁడను కుమారుఁడు, పద్మాలయాభద్రయను కుమారికయు వీరి సంతానము. ఇందుమతీలక్ష్మీపతిరాజుల పుత్రుఁడగు మేడిసిరావు విజయలక్ష్మీనృసింహరాజు పద్మాలయ భర్త. ద్వితీయపుత్రుఁడగు ప్రతాపరుద్రుని భార్య సాలూరు జమీందారులు భళియారసింహ రామచంద్రరాజు తనయ కృష్ణయ్యమ్మ. వీరి కేడ్వురు పుత్రులు. చంద్రశేఖరుఁడు నిండుజవ్వనముననే పరమపదించినందున విశ్వేశ్వరనిశ్శంకబహద్దరు తాతగారి తరువాత జమీందారీకి పాలకుఁడయినాఁడు. కనకమంజరీదేవి యాతని సతి. లోకనాథేశ్వరరాజేశ్వరులు వీరిపుత్రులు.

సాహిత్యపోషణము

వీరి పూర్వుఁడగు దామోదరుఁడు 'విబుధ సంపోషణాభిరతిని మించి'న వాఁడఁట '....సంస్కృతాంధ్రముఖసద్భాషాభిజ్ఞాల్యంబునన్' (శ్రీమన్నిశ్శంక చరిత్రము, 61) నేర్చిన మంథన్న (నందన్న) నిశ్శంకుఁడు 'నిశ్శంకపురాగ్రహారమును నేమాన గంగనవిద్వన్మణికిచ్చి....' (పైది, 68) నవాఁడఁట; ఈ సంస్థానాధిపతులలో కృతికర్తగా, కృతిభర్తగా పేరుకెక్కినవారు మృత్యుంజయ నిశ్శంకబహద్దరు వారు. సర్వతోముఖమైన వీరి ప్రజ్ఞాప్రాభవములనుగూర్చి వీరి విద్యాగురువులును ఆస్థానవిద్వత్కవీంద్రులునునగు శ్రీమత్పరవస్తు వేంకట రంగాచార్యులుగారు తమ నిశ్శంకచరితమునందు వర్ణించిన విధానము కేవలము స్వభావోక్తియని యీ ప్రాంతమునందలి పండితులు నేఁటికిని మెచ్చుకొంచు కొనుచుందురు. మచ్చునకు ఆ యనువర్ణనమునందలి కొన్నిపద్యములు :

'సంగీతసాహిత్య సరసవిద్యాగోష్ఠి
సకలరహస్యవిజ్ఞానుఁడయ్యె
తాళమానప్రౌఢి తత్పరుండయి
వాద్యవాదకులకు మౌళివర్తియయ్యె
శ్రౌతప్రయోగప్రసంగ విశ్రాంతుఁడై

స్మార్తక్రియా పరిశ్రమము నేర్చె
వరుస భేదాభేద వాదనైపుణిచేత
వేదాంతులకు సద్వినోదమొసఁగె
సతుల యమ నియమాసనప్రాణ సంయ
మాదికాష్టాంగసహిత యోగాంతరంగ
సారముల నెల్లఁ జయ్యనఁ జాలఁగొనియె
సంచితవిభుండు మృత్యుంజయప్రభుండు'
'అఖిలశబ్దార్థజ్ఞుఁ డయ్యు యాచకులచో
నాస్తి శబ్దము చెప్పనది యెఱుఁగఁడు
స్వాధీనశక్తిత్రయాంచితుఁ డయ్యును
శరణన్నచో నెగ్గు సలుపలేఁడు
నీతిశాస్త్రగ్రంథ నిర్మాతయయ్యును
ప్రజలచే నధికకరంబు గొనఁడు
అఖిలవిద్యాప్రౌఢుఁ డయ్యు నల్పజ్ఞుని
నవమతిసేయఁ డాపంతయైన
నాంగ్లరాజ్యాధికారి సౌహార్ద్రియుక్తి
మిత్రభూపాలురకునెల్ల మేలుసేయఁ
గాక స్వార్థంబు వేఁడఁడు ఘనవినీతి
శాలి మృత్యుంజయక్షమాపాలమౌళి'
'వైద్యవిద్యానిరవద్యనైపుణి దీన
జనుల రోగముమాన్పి సరగఁ బ్రోచు
జ్యోతిషశాస్త్ర విజ్ఞాతృత్వమున శుభా
శుభకాలముల మనుష్యులకుఁ దెల్పు
శిల్పవిజ్ఞానవిశేషచిత్రితుఁ డౌటఁ
దాన మనస్వాభచిత్రముల వ్రాయు
లక్ష్యభేదనమున లబ్ధవర్ణుఁడు గాన
నశికానికాయ మున్నతి ఘటించు
వివిధరత్నపరీక్ష వర్తిపేరబుద్ధి
యనఁగ నిది కృతకం బిది యకృతకమనియు
దెలిసిరమ్మంచు విశేషకీర్తి
నెంచువిధమున నెంచు నరేశ్వరుండు'

— శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, పద్యములు 51, 59, 60.

దీనినిబట్టి మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దర్ అనేకభాషలలో, శాస్త్రములలో కళలలో ఆరితేరినవారని యెఱుకపడుచున్నది. దేవస్వ బ్రహ్మస్వములక్రింద

వీరు ప్రతిష్ఠాపించిన సోమలింగపురము, వెంకటనిశ్శంకపురము, పెద్దనిశ్శంకపురము, నిశ్శంకపురము, గంగమాంబాపురము, సీతమాంబాపురములను నిర్వాహకములుగా ప్రవర్తిల్లఁజేయుటయేకాక, అనేక నూతనగ్రామములను, ఆలయారామతటాకములను నిర్మించి దానదత్తానుపాలన ధర్మశాలిగా మృత్యుంజయ నిశ్శంకబహద్దరు పేర్వడసినాఁడు. 'అనుపమానాంధ్రసంస్కృతాద్యఖిల భాషలం దతి మనోహరసుధారసాభ మధురలలిత కవితావిలాసంబు కలిగి చెలఁగె జగతి మృత్యుంజయాఖ్యనిశ్శంకనృపతి' (శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, 136). రాజశేఖరవిలాసము, గౌరీవివాహము, శ్రీసూర్యనారాయణచరితము, దశావతారనాటకము, పారిజాతము, హిల్‌జమీందారుల చరితము, భూమిపాలక విధి దర్పణము, కార్మైకిల్ గుణపత్రికాళి సూక్తిరత్నావళి, మానసబోధ శ్రీశంభుశతకము, భల్లాణచరిత్రము, గుంపసోమేశ్వరచరిత్రము మొదలగునవి యీయన రచించిన ఆంధ్రకృతులలో ముఖ్యములైనవి. 'జనులు సదాచారసంపత్తిఁ జరియింప' సంస్కృతమునందు ఈయన రచించిన నీతిశాస్త్రసంగ్రహము భాషావిషయముగాను, భావవిషయముగాను మేల్తరమైన రచనము. కాళిదాసత్రియమగు శాకుంతల విక్రమోర్వశీయ మాలవికాగ్నిమిత్రములపై ఈయన సంతరించిన వ్యాఖ్యానము లీయన పాండితీపటుత్వమునకు, వ్యాఖ్యానవైదగ్ధ్యమునకు నిదర్శనములు. ఈయన రచనలను కొన్నింటిని క్రమముగా పరిశీలింతము.

నీతిశాస్త్రసంగ్రహము*: ఇది శతశ్లోకసూత్రగుంఫితము. మూఁడు పరిచ్ఛేదములు కలది. సంగమువలస సంస్థానాస్థానపండితులును, ఆంధ్రగీర్వాణాలంకారశాస్త్రప్రవీణులును నగు ఆకెళ్ళ వేంకటశాస్త్రులుగారిచే వ్యాకరణశాస్త్రోల్లీఢమై విలసిల్లునటుల నాంధ్రభాషను వ్యాఖ్యానింపఁబడినది. పండితపక్షపాతపరతంత్రులగు కార్మైకిల్ దొరగారి సాదరాలోకపరీక్షిత ప్రశస్తినిబడసినది. సర్వలోకోపకారముగా ప్రసిద్ధములగు నీతివాగ్రత్నములలో కొన్నింటిని హితాచరణతత్పరులగు సుజనులకు కంఠస్థిత రత్నమాలాలంకారముగానుండునట్లు సంగమువలస రాజధాన్యధినాథులగు మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరుగారిచే నొనర్పఁబడినది. రెండవకూర్పునందు కృతికర్త కోరికమేరకు చెన్నపురి రెవిన్యూబోర్డు భాషానువాదకులగు శ్రీ పెరుంబుదూరి శేషాచార్యులుగారివలన ఆంగ్లేయభాషలోఁ గొన్ని వివరణములు చేర్పఁబడినవి.

'శ్రీ కైలాస పయోరాశీ యమోస్ఫుటతరాలయౌ
భక్త్యాహ మ్ప్రిత్యహమ్ నౌమి పార్వతీపరమేశ్వరౌ'

అను దేవతాప్రార్థనముతో కృతి మొదలైనది.

'శ్రీ పరవస్తు వంశాబ్ధిచంద్రమ్ వేంకటపూర్వకమ్

*వర్తమాన తరంగిణీ ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి 1878.

రంగనాథగురుం వందే సర్వశాస్త్రవిశారదమ్'

ఇది విద్యాగురువులగు పరవస్తువారిపరమైన ప్రపత్తిస్తుతి.

'వాగ్దేవతాంచ విఘ్నేశం నమస్కృత్య త్యాతిభక్తితః

సునీతిసంగ్రహమ్ కుర్వే సర్వేషామ్ సుఖబుద్ధయే'

ఇట్లు వాగ్దేవతా విఘ్నేశ్వర ప్రార్థనలనొనర్చి కవి సుఖబోధార్థము తాను నీతిశాస్త్ర సంగ్రహమును చేయనున్నట్లు ప్రతిజ్ఞసల్పినాఁడు. తానంత పండితుఁడైనను—

'క్వ నీతిశాస్త్రవిజ్ఞానమ్ క్వమతి శ్చాల్పసంగతిః

తథాపి విద్వద్దయయా చికీర్షు ర్నీతిసంగ్రహమ్'

ఇట్లు స్వాహంకార పరిహరణరూపమువ తన వినయమును, విజ్ఞతను నిరూపించుకొనినాఁడు. ప్రథమపరిచ్ఛేదమునందు ముప్పదిశ్లోకములును ద్వితీయ తృతీయపరిచ్ఛేదములందు చెటిముప్పదియైదు శ్లోకములును వెరసి నూఱుశ్లోకము లిందుఁ గలవు. పీఠికాశ్లోకము లైదును అదనము.

పూర్ణచంద్రికావ్యాఖ్య* : కాళిదాసకృత నాటకత్రియమునకు మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరుగారొనర్చిన లఘువ్యాఖ్యానములు సంగమవలస వ్యాఖ్యానములనుపేర కళింగసీమలో విస్తృతప్రచారము కలవి. సముద్రాభ్రవసుక్ష్మ (1804) మితశకాబ్దము (క్రీ.శ. 1882)న రచితమయిన శ్రీమన్నిశ్శంకచరితము నందు 'కొత్తగారచియించె శాకుంతలాఖ్యనాటకమునకుఁ బ్రతిపదపేటకంబు'. (పద్య. 69) అని ఉట్టంకింపఁబడుటచే శాకుంతలవ్యాఖ్యయే కాళిదాసత్రియమున కీతఁడు కై సేసిన వ్యాఖ్యలలో మొదటిదని నిర్ధారింపవచ్చు. ఇదియే పూర్ణచంద్రికాఖ్య వ్యాఖ్యానము. 'సుఖబోధాయ బాలానాం క్రియతే పూర్ణచంద్రికా' యని వ్యాఖ్యాతృ ప్రతిజ్ఞ. అతిసంక్షిప్తప్రాచీన వ్యాఖ్యానసంక్లేశిత మానసుల కత్యంతోపకారకముగా నుండునటులు దీనిని దీర్చితిననియు వివరించినాఁడు.

రత్నదీపికావ్యాఖ్య† : కాళిదాసకృతమగు విక్రమోర్వశీయనాటకమున కిది ప్రతిపదవ్యాఖ్య. మృత్యుంజయభూపాలీయమను ద్వితీయాభిధానముకలది. వ్యాఖ్యాత విద్యాగురువులు పరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులుగారిచేతను, సంగమవలస ఆస్థానపండితుఁడు అకెళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారిచేతను సమ్యక్పరిశీలితమైన వ్యాఖ్యయిది. సుఖబోధార్థము విరచితమైన ప్రతిపదవ్యాఖ్యకావున వ్యాఖ్యానాంశములలో ఆక్షేపసమాధానాదికములు పరిత్యక్తములైనవి. ఈ నియమమును వ్యాఖ్యాతలే యిట్లు సూచించి సమర్థించికొనియున్నారు.

పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తి ర్విగ్రహో వాక్యయోజనా

ఆక్షేపోఽథ సమాధానమ్ వ్యాఖ్యానమ్ షడ్విధమ్ మతమ్'

*వర్తమానతరంగిణీ ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1882.

†వర్తమానతరంగిణీ ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1884.

'ఏవం వ్యాఖ్యానస్య లక్షణషాడ్విధ్యం స్థిరమ్ తదేవానుసృతం చాస్మాభిః ఏష్వపి శేషు ఆక్షేపసమాధానయో రేవ గ్రంథవైపుల్య భీరుతయా ప్రపంచో సర్వతోఽస్మి న్నాటకవ్యాఖ్యానే ఏవమ్ విద్వాంసో మదీయాశయం విదాం కుర్వన్తు' అని స్పష్టపఱిచియున్నారు.

'శ్రీ మృత్యుంజయనిశ్శంక క్షితిపాలవరేణ్య రచ్యతే స్పష్టమ్
శ్రీ రత్నదీపికాఖ్యా వ్యాఖ్యా శ్రీ విక్రమోర్వశీయస్య
కవీం శ్రీ కాళిదాసాద్యా నభివన్ద్య గురూనపి
సర్వేషాం సుఖబోధార్థం కుర్వే శ్రీ రత్నదీపికామ్'

అని ప్రస్తావనలో వ్యక్తీకరించిరి. అతిసంకుచిత ప్రాచీనవ్యాఖ్యాన సంక్లేశిత మానసులను సంస్కృతభాషాభిలాషులను నగు జనులను దృష్టిలో నిడికొని దీనిని తాము రచింపఁబూఁకొనినట్లు వ్యాఖ్యాతలు వివరించిరి.

విబుధ రంజనీ వ్యాఖ్య* : కాళిదాసకవికృతమగు మాలవికాగ్నిమిత్ర నాటకమున కిది ప్రతిపదవ్యాఖ్య. మృత్యుంజయక్షోణీపాలీయ ద్వితీయనామధేయ సహితము. మృత్యుంజయనిశ్శంకబహదరుగారి కాళిదాసత్రియ వ్యాఖ్యానములలో నిది మూఁడవది. సూత్రధారాదుల లక్షణమునకు వ్యాఖ్యాత రచించిన విక్రమోర్వశీయ వ్యాఖ్యయగు రత్నదీపికను చూడవలయునని కోరుటచేత విక్రమోర్వశీయవ్యాఖ్య దీనికి పూర్వ రచనమనియు శాకుంతలవ్యాఖ్యాన మిందు దాహృతమగుటచే మాలవికవ్యాఖ్య చివరిదనియు నిర్ణయింపనగును. వ్యాఖ్యాన ప్రారంభమునం దిట్లున్నది :

'శ్రీవాణీనగజాధీశాన్ ప్రణమ్య క్రియతే మయా
శ్రీ మాళవికాగ్ని మిత్రవ్యాఖ్యా విబుధరంజనీ'
'శ్రీ మృత్యుంజయనిశ్శంక భూపాలేన విరచ్యతే
సుఖబోధాయ సర్వేషామ్ వ్యాఖ్యా విబుధరంజనీ'

చెన్నపురిరాజ్యపు మంత్రాంగపరిషత్ సభ్యులును, సర్వవిద్యా ప్రవీణులును, ఆనరబుల్ డేవిడ్ ఫ్రిమాంటిల్ కార్మైకిల్ దొరగారి సూచనమేరకు ఈ వ్యాఖ్యాన త్రయమును వ్రాసిరఁట ; సంస్కృతభాషాసంబంధమైన వీరి యీ కృషిని గుర్తించి, ఏడవ ఎడ్వర్డు ప్రభువు రాయల్ ఏషియాటిక్ సొసైటీ కధ్యక్షులుగా నున్నప్పుడు రాజాగారి కాళిదాసవ్యాఖ్యానములనుగూర్చి గొప్పగా ప్రస్తుతించి రాజాగారిని సొసైటీ సభ్యులుగా నియమించి గౌరవించిరి.†

ఇక రాజాగారి ఆంధ్ర కృతులను గుఱించి :

హిల్ జమీందారుల చరితము‡ : రాజా మృత్యుంజయ నిశ్శంకబహద్దరు

* వర్తమాన తరంగిణీ ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి, 1884.

† శ్రీమన్నిశ్శంక చరిత్రము, పు. 160.

‡ వర్తమాన తరంగిణీ ముద్రాక్షర శాల, చెన్నపురి, రెండవకూర్పు, 1887.

కృతము. నాఁటి విశాఖపట్టణ మండలము కలెక్టరుగానైన కార్మైకిల్ దొరగారి యాదేశము చొప్పున పురాణేతిహాసాదులను బరిశీలించి జయపుర రాజ్యావతరణము, వారి వంశావళియు, వారిచే నేర్పఱుపఁబడిన కొండజమీందారుల చరిత్రమును సంగ్రహముగా నిరూపింపఁబడిన మూఁడు ప్రకరణముల వచన రచనము.

మానసబోధ శ్రీశంభు శతకము†: 'శ్రీ శంభో శ్రీ శంభో శ్రీ శంభో యనుచు స్మరణసేయుము మనసా' — ఈ ద్వితీయార్ధ పద్యము మకుటముగా, ఏక ప్రాస ప్రధానముగా, ప్రపత్తి నిధానముగా నొనర్పఁబడిన శతసంఖ్యాక కంద పద్యరదంబ మీ కృతి. అక్కడక్కడ టుప్పీక అధోజ్ఞాపికలో నొసఁగఁబడినది.

'శ్రీ విఘ్నేశు నుతించెద
నే విఘ్నములేక బోధింప నెలమిని నెపుడున్
శ్రీవిధి పత్నులఁ గొలిచెద
శ్రీవిలసిల్లఁగను విద్య సిరియు నొసంగన్'

అను ఇష్టదేవతాప్రార్థనమునకు సంబంధించిన పద్యము శతకాదియందు శతక నియమములకు సంబంధము లేకుండ సంధానింపఁబడినది. ఇట్లే శతాంతమందును —

'వందనమొనర్చి వరవస్తు వంశచంద్రు
లైన శ్రీరంగవర్యుని లలితకృపను
జెంది నేఁ జెప్పి తీ స్తుతి చిత్తమొప్ప
నందముగఁ గందశతక మానందములర'

అను విద్యాగురు స్తుతిపరమైన తేటగీతియును శతకనియమమునకు సంబంధించినది కాదు. మచ్చునకు మాదిరికి ఒండు రెండు పద్యములు :

'శ్రీశైలభ్రమరాంబా
ధీశుని పదపూజనంబె దృఢమనుమీ సదా
శ్రీశంభో శ్రీశంభో
శ్రీశంభో యనుచు స్మరణసేయుము మనసా'
'శ్రీశుఁడు మృత్యుంజయ భూ
మీశుఁడు వరదుఁడనుచు నెపుడు మేలు దలిర్పన్
శ్రీశంభో ....
....

దశావతార లఘునాటక యక్షగానము : సర్వవిద్యాప్రవీణుఁడగు మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరు 'స్త్రీవేషధారు లచ్చెరువడఁ బారిజాతమను భామాకలాపము రచించె'నని తనికెళ్ళ ప్రకాశశాస్త్రిగారు తమ నిశ్శంకవంశకావ్యమునఁ

† కేశవరాజు అండు కంపెనీవారి ముద్రాక్షరశాల, మచిలీబందరు, 1873.

జేస్కొనినారు.

ఆంగ్లాధిరాజ్య విఖ్యాపనవేళ శ్రీ మృత్యుంజయనిశ్శంక బహద్దరు విక్టోరియా మహారాజ్ఞిపై ప్రశంసాపద్యరత్నావళి రచించి 'ఎంప్రెస్సాఫిండ్యా పద్యరత్నములు' అను పేర సమర్పించియుండిరి. ఇందైదు కందపద్యములు వాని యాంగ్లానువాదములు, ప్రిన్సాఫ్ వేల్సు నుద్దేశించు రెండు శ్లోకములు వాని యాంగ్లానువాదములు గలవు.[1] మహారాజ్ఞి పట్టాభిషేకోత్సవ సందర్భమున మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరువారి పాండిత్యమునకు పరిపాలనాశక్తికిని సూచకముగా యోగ్యతాపత్రము ప్రసాదింపఁబడి యుండినది.

విశ్వేశ్వరనిశ్శంకబహద్దరు

శ్రీ మృత్యుంజయనిశ్శంక బహద్దరువారి పౌత్రుఁడును, చంద్రశేఖర నిశ్శంక పుత్రుఁడును తరువాతి జమీందారును నగు శ్రీ విశ్వేశ్వరనిశ్శంక బహద్దరుగారు గీర్వాణాంధ్రాంగ్లేయోత్కలాది భాషలలో ఉత్కృష్ట ప్రావీణ్యము కలవారు. ఆంధ్రభాషాభిమానులు. కవితావిషయమున అంతో ఇంతో కృషిచేసిన వారు. విద్యావినయవివేకసంపత్తియందును, దానదయాధర్మప్రవృత్తి యందును తాతగారిని పోలినవారు.[2] ఈయన రచించిన గ్రంథము లేదియును లభ్యము కాలేదు కాని పంచమ జార్జిచక్రవర్తి పట్టాభిషేక సమయమును పురస్కరించి కొని విశ్వేశ్వరనిశ్శంకబహద్దరు గీర్వాణాంధ్రభాషలలో రూపొందించిన భాస్కర మాలికా[3] నవరత్నమాలికాద్ర ప్రాస్తావిక పద్యములు కొన్ని లభ్యములైనవి. భాస్కరమాలికనుండి మచ్చున కొక పద్యము :

'ఉరమున శస్తనిస్తుల మహోజ్జ్వలమౌక్తికమాలికావళుల్
శిరమున సూత్నరత్నగణ చిత్రిత కాంచనసత్కిరీటమున్
కరమునఁ బ్రాజ్యరాజ్యసుఖకారణ శాత్రవచండదండమున్
సరవి ధరించె జార్జినృపచంద్రముఁ డయ్యభిషేకమౌ తరిన్'.

సాంద్రటీకా నవరత్నమాలిక యందు తొమ్మిది సంస్కృతశ్లోకములు వాని టీకయు చివర పూర్వోక్తశ్లోకములలోని భావములే కూర్పఁబడిన తొమ్మిది పద్యములును గలవు. మాదిరికొక పద్యము :

'పరిషది విబుధానాం పాకహంతేవ సాక్షా
త్సదసి నరపతీనాం జార్జిరాజా చకాసే
పరిసరభువి మేరీచక్రివర్తిన్యపీయం
తమను సముపవిష్టా తత్ప్రియేవా బభాసే'

1 లక్ష్మ ప్రెస్, విశాఖపట్టణము, 1882.

2 ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక, 1911, పు. 250.

3 I.L.P. Press, Vizagapatam, 1911.

దీని యనువాదమిది :

'సురపరిషత్తులోన బలసూదనుచెంతయునన్ సమస్త భూ
వరసభలోన జార్జివిభువర్యుఁడు శోభవహించెనెంతయున్
సురపతి సన్నిధానమునఁ జూడఁ బులోమజవోలె జార్జిదా
ప్పరిసరభాగసంస్థితిని భాసిలె శ్రీమతి మేరిరాణియున్'

సంగమువలస సంస్థానాశ్రితుఁడును, రామమూర్తిశర్మ పుత్రుఁడును నగు నేమాన సూర్యప్రకాశకవి రచించిన శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రమను చారిత్రిక కావ్యము విశ్వేశ్వరనిశ్శంకబహద్దరున కంకితము.

హద్దునూరి వేంకటరాయపండితుఁడు మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరుగారి ప్రధానసచివుఁడు. ఆతని యనుజుఁడగు హద్దునూరి కృష్ణరాయఁ దేశాంత సచివుఁడు. సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల యపసదర్శన విమర్శకుఁడగు దేవరాజు వేంకటరాయఁడు ముఖ్యకార్యదర్శి.

సంగమువలస ఆస్థానమునందు మహామహోపాధ్యాయ పరవస్తు వేంకట రంగాచార్యులుగారును, ఆంధ్రగీర్వాణవైయాకరణులగు ఆకెళ్ళ వేంకటశాస్త్రి గారును,* తనికెళ్ళ ప్రకాశశాస్త్రిగారును ఆస్థానపండితవర్యులుగా నుండిరి. పరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులవారి ప్రతిభాపాండిత్యములు జగత్ప్రసిద్ధములు. శ్రీ రంగాచార్యులుగారు తమశిష్యుని సాహిత్యాభిరుచికిని ఆర్షధర్మప్రచార నిరతికిని సంతోషించి శ్రీమన్నిశ్శంకచరితము† అను గ్రంథమును వ్రాసిరి. ఇది నిశ్శంకవంశమువారి చరిత్రమునుదెలుపు చారిత్రిక పద్యప్రబంధము.

సంగమువలస ఆస్థానకవులలో బహుగ్రంథరచయిత తనికెళ్ళ ప్రకాశ శాస్త్రిగారు ‡ ప్రాక్పురరాజకుమారాభ్యుదయము, జగన్నాథరథోత్సవవిలాసము, శ్రీకృష్ణరాయబారము, వేదాంతసిద్ధాంతప్రకాశము, గుణనిధిచరిత్ర నాటకమను శివరాత్రిమాహాత్మ్య యక్షగానము, నిశ్శంకమహీపాలచరిత్రము, వాసంతికా వసంతమను శృంగారప్రబంధము, ధన్వంతరిక్షేత్రమాహాత్మ్యము, చంద్రశేఖర శతకము మొదలగు రచనలు గావించిరి. ఏతద్గ్రంథప్రేరకప్రభువు శ్రీ రాజా మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరువారు.

'వెన రొప్పారఁ బ్రకాశనామకవి నన్ నిశ్శంకభూమీంద్ర మం
దనుఁడాత్మీయ సభాకవీంద్రుఁడగుటన్ రప్పించి మెప్పించి యా

* 'ఆకెళ్ళ వేంకటేశాఖ్యు ననేకశాస్త్రజ్ఞు నాస్థానవిద్వాంసుఁజేసె' —శ్రీమన్నిశ్శంక చరితము, పద్య. 61.

† ఆర్షముద్రాక్షరశాల, విశాఖపట్టణము, 1886.

‡ 'సంస్కృతాంధ్రదిభాషాతిసాహితీ సుకవన స పత్సహితులు ప్రకాశశాస్త్రి ముఖ్యులాస్థాన సుకవిప్రముఖులు....' —శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, 192.

తనితో నిట్లనె నో ప్రకాశకవిచంద్ర! చెప్పవే సూక్తి గుం
ఫనచే నాటక మెద్దియైనను వినన్ మా కాదరంబయ్యెడిన్'

—గుణనిధిచరిత్ర.* పు. 4.

శివరాత్రిజాగరము ప్రశస్తిని, పవిత్రతను బ్రకటించు కాశీఖండమందలి కథ గుణనిధిచరిత్ర. సంగమవలస దివానుగారైన దేవరాజు వేంకటరాయఁడును, వారి సోదరులు కృష్ణారాయఁడును, సంస్థానోద్యోగి వావిలకొలను అప్పారావును ప్రోత్సాహకులుగా నీ కృతి చూపెట్టినది.

సంస్థానాధిపతుల ప్రేరణమున హట్టుసూరి వేంకటరాయసత్పండితుఁడు 'ఆంగ్లహిందీస్థ నామమాల'ను రచించెఁట (చూ. నిశ్శంకచరితము, 69) మృత్యుంజయనిశ్శంకబహద్దరు తృతీయపుత్రుఁడును, విశ్వేశ్వరనిశ్శంక బహద్దరు రెండవపినతండ్రియును నగు '....శంకరనిశ్శంకనరపతి నిరుపమానాంధ్రసంస్కృతాద్యఖిలభాషాప్రవీణుండు గానవిద్యావిదుండు సత్కవిత్వరతుఁడు....'† లోకనాథేశ్వరనిశ్శంకబహద్దరు బరంపురములోని కళాప్రచారక సమితికిఁ బోషకులు.

* లక్ష్మీముద్రాక్షరశాల, విశాఖపట్టణము, 1899.
† శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, 207.

ఉపజీవ్య గ్రంథసూచి

1. పరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులు, శ్రీమన్నిశ్శంకచరితము, విశాఖపట్టణము, 1886.

2. విశాఖపట్టణముజిల్లా వృత్తాంతసంగ్రహము, పుటలు 541, 542.

3. నేమాన సూర్యప్రకాశము, శ్రీమన్నిశ్శంకచరిత్రము, స్వేచ్ఛావతీప్రెస్సు, బరంపురము, 1913.

4. నిడుదవోలు వేంకటరావు, ఆంధ్రసంస్థానములు — సాహిత్యసేవ, తెలుగు విజ్ఞానసర్వస్వము–3, పుటలు 1171–1175.

5. A. Vadivelu, The Aristocracy of Southern India, Vol. I, pp. 191–196.

6. M. A. M. P., Vol. III, p. 657.